
hős, aki fél a magánytól

(Részlet „Az erőd” c. regényből)

MEŠA SELIMOVIC

Ha elfárasztott a hiábavaló várakozás, hogy valami csoda folytán a falak leomoljanak körülöttem, ha már untatott céltalan bolyongásom a városban, s ha az emberekkel folytatott beszélgetéseim érdektelenné váltak, mert nem értek dolgaikhoz, avagy kínossá, mert félelem kerülgetett, hogy romhalmazzá válok, mint azoknak többsége, akikkel találkoztam, akkor a régi könyvtárba mentem, amelyben papír-, por- és tintaszag áradt, s órákig maradtam ott a könyvek és Szeid Mehmed könyvtáros társaságában.

Legtöbbször egyedül voltunk. Néha be-bevetődött a medresza, vagyis a papnövelde valamelyik öregebb diákja, vagy ritka könyvbarát, aztán megint elcsendesült minden, s a polcokon sorakozó ódon kéziratok megint úgy hallgattak, mint előbb, békésen, bölcsen s már százestendők óta fiatalon.

Itt csendes vagyok, csendesebb, mint máskor. Érzem, hogy az idő nem csupán áramlás, hanem jelenlét is. Látható nyoma valaki kezének, aki réges-rég papírra vetette az egyenetlen sorokat, s dacol a halállal, a szavak és értelmük pedig szüntelenül élnek, mint el nem apadó forrás, mint ki nem hunyó világosság.

Minden emberi mégsem hal meg.

Szeid Mehmedhez annyira hozzászóktam, hogy mellette képes voltam órákig hallgatni. Ő magányosan is, másokkal is hallgatott. Kezdetben szokatlan volt, hogy élő ember társaságában hallgassak a könyvtár üres terében, s megkíséreltem, hogy valamilyen beszélgetésbe kezdjek, bármiről vagy bárkiről, s eközben igyekeztem kikutatni, kitapogatni azt, ami esetleg érdekli. S kitapogattam, hogy őt az égvilágon semmi sem érdekli, sem ember, sem isten, sem az élet, sem a halál, tudása azonban sok mindenféléről nagy volt.

Néha szinte elképesztett az életről, filozófiáról, irodalomról szóló tudásával, vagy egy-egy okos megjegyzésével, melyet hallhattam tőle. De fájdalom, mindaz, amit mondott, kurta volt, mintha villámfény hasított

volna a hosszú éjszakába. Mert előtte is, utána is, Mehmed Szeid mélyen elmerenget, mintha valami távoli világban lebegett volna, amelyet a mi világunkhoz sem kapocs, sem híd nem fűz.

Mindaddig, amíg meg nem ismertem, szerettem volna szavakkal, bármilyenekkel is, felébreszteni és felélnékiteni. Később elálltam az efféle szándéktól.

Csak ült, mozdulatlanul, a falra, a padlóra, a napsugárra bámulva, és semmit sem látva így lebegett felismerhetetlen fantáziája hullámain, és semmiféle beszédem nem volt képes onnan erre a világra visszatéríteni.

Ha réveteg, de boldog, elcsendesült mosolya tűnni kezdett, s arca megkeményedett, összehúzódott, miközben mintegy félelemben nyugtalanná vált, nagy keservesen felkelt, és bizonytalan léptekkel átment a másik helyiségbe. Csak rövid ideig tartózkodott ott, csupán addig, amennyire szüksége volt, hogy valami mákonnyal megszédítse magát, s máris visszatért, felélnéki, hogy hamarosan álmodozásaiba merüljön.

A város legműveltebb embere így a legszerencsétlenebb is volt. A hatalmas kincs ott hevert a lelke mélyén felhalmozódva, de kihasználatlanul, s ez rosszabb volt, mintha semmit sem tudott volna. Vagy a legboldogabb volt, mert semmi sem kellett neki, semmi sem érdekelte, s mind-egy volt neki, hogy tud valamit, avagy nem tud. Habár nem vagyok tisztában vele, vajon fantáziája képei élénkebbek lettek volna-e, ha kevesebbet tud. Vagy tudása tette-e ezeket a képeket nemesebbé. Csak úgy oktalanul és szükségtelenül merült fel bennem ez a kérdés, mert a válasz, ha lett volna is, nem jelentett volna semmit. Biztosan senki sem tanulna vagy szerezne tudást azért, hogy mákonyos fantáziálgatása gazdagabbá váljék.

Egész világa titok. Tökéletesen be van falazva önmagába, mint kőhalom sírja. Semmit nem látsz benne, semmit magáról nem beszél.

Egyszer, amíg még nem fedeztem fel benne a tarka nirvánát, előfordult, hogy elmondtam neki egy versemet, a jó ég tudja, mért, abban a tudatban, hogy meg fogja érteni. Hirtelen szántam rá magam, amikor kivételesen szelídek láttam, s készen arra, hogy meghitt legyen, amint az nekem rémlett.

A lelkemet öntöttem ki neki egy verssel, amely arról szólt, hogyan vesztettem el önmagamat a háború után:

Az életben, a tőrésben
szívem sápad,
szívem fonnyad,
volt éneket
árny követi,
a tőrésben, az életben.

Elvesztem a keresésben.
És én voltam,
s vagyok most is.
Én nem voltam,
most sem vagyok.
Elvesztem a keresésben.

Bolygásomban, az álmokban
éj szegélyez,
nap visszaad.
A nap elvész,
a lét kurtább
az álmokban, tévelygésben.

A reményben, a várásban
az életet
megálmodom,
szívem rejtem,
hibáztatom,
hogy nem élek
s még álmodom,
a várásban, a reményben.

Figyelmesen végighallgatott, úgy láttam, mintha meglepődött volna, sőt mintha valamilyen okból kellemetlenül érintette volna a vers; ezt azzal magyaráztam, hogy nincs vele megelégedve, s nekem is nagyon gyengének tűnt. De aztán sápadt, sovány arcán mosoly jelent meg:

— Ahá! Tehát költő! Eltévéd és öntelt!

— Miért „eltévéd és öntelt”? Hát így gondolkodol a költőkről?

— Nem én gondolom így, hanem a Korán.

— Nem emlékszem.

— Majd én emlékeztetlek. Hogy szól az Isten Mohamedhez? „Mi a küldöttet nem tanítottuk költészetre. A költészet nem illik hozzá.” S emlékszel-e, mit mond a Suára fejezet a költőkről? „Eltévéd és öntelt költőket követnek.” „Hát nem látod, hogy költők bolyonganak a völgyekben és bolondságokat beszélnek.” „Az a céljuk, hogy gúnyolódjanak és megrontsanak titeket. De eléri őket a büntetés: elpusztítja és megalázza őket.”
Mióta tévelyegsz a völgyekben s beszélsz bolondokat?

— Amióta a háborúból visszatértem.

— Hát persze, „árnyék követi egykori önmagamat”, a háború árnyéka, természetesen. Nos hát, barátom, mondhatom neked, hogy attól az időtől fogva nem vetted a Koránt a kezedbe. Mert láthatnád, hogy bűn az, amit cselekszel.

Elnevettem magam:

— Ezt a bűnt a lelkemre veszem. No jó, ha már elítéltél, meg tudnád-e magyarázni, mért van ez így? Kit zavar a költő szava?

— Nem ítéltel el. A Korán azt mondja: „A hit védelmében zárt sorokban lépkedjétek! Allah szereti azokat, akik zárt sorokban lépkednek, olyanokban, mint a fal!” De téged Allah nem szeret, mert egymagad lépkedsz, széttöröd a sort, aláásod az erős falat. De nemcsak hogy a hitet nem védelmezed, hanem ellene vagy.

— Még ezt is!

— „A hit törvény, amely az egész életet rendezi.” A költészet ezen a törvényen kívül áll, nem ismeri el, a szó és a gondolat szabadságát követeli s tagadja a világ tökéletességét, melyet Isten rendezett így. Álomban élni, reménykedésben, várakozásban, azt jelenti, hogy nem fogadod el a világot úgy, ahogyan van. Ez lázadás.

— Isten őrizzen engem attól, hogy te légy a vádoló! Akkor micsoda nem lázadás?

— Az imák olvasása.

— S olvasol-e te imákat? A hit védelmezője vagy-e, olyan zárt rendben, mint a fal?

Szomorúan elmosolyodott, vagy enyhe gúnnyal. De nem válaszolt.

Hallgatásának ideje következett, magába vonult, az álmaiba. Tekintete kihunytt, s valahová befelé fordult, önmagába, szebb és fontosabb valami felé, mint amilyenek a kusza verssorok és holmi Ahmet Sábó.

Gúnyolódott, ez nyilvánvaló. Csak éppen kivel? Velem vagy önmagával? Ébren beszél, mesterkéltt álmban és azon kívül, távol áll ettől a mi világunktól és az emberektől, s nem érdekli, hogyan rendeződnek el a dolgok egymás közt. Mindent megtagad, ami nem valószerűtlen képeinek körforgása, melyeket semmiféle emberi rend megzavarni nem tud.

Zavarodottan néztem, csaknem riadtan, mintha meghalt volna.

Engem pontosan az érdekel, ami őt semmiképp sem érdekli.

Akkor úgy hallottam, hogy valaki megmozdult mögöttem.

Hátrafordultam: az ajtóban fiatal férfi állt, sovány arcáról és izzó szeméről ráismertem. Ramiz, a főiskolás diák!

Igyekeztem elkerülni, hogy találkozzam vele, s lám, mégsem kerültem el.

Már egy hónapja, hogy esténként Ali pasa dzsámijában prédikál, a Fekete-orom, a Berkuša, Bjelava és Koševo szegényeinek beszél, s olyan dolgokat mond, amiket okos ember sohasem beszél nyilvánosan. Egyszer meghallgattam, mert véletlenül megütötte a fületem, hogyan suttogják el egymásnak az emberek a szavait. Csak nagy nehezen tudtam az ajtó mellett helyet szorítani magamnak, annyian voltak, s kiosontam, mielőtt beszédét befejezte volna. Elmenekültem, ijedten!

Emlékszem, mit beszélt azon a sötét, háborús éjszakán, a hotyini erdőben, s el is ismételtém, a legrosszabbkor, szerencsétlenségemre, és tudtam, hogy mindent képes összevissza beszélni, de nem ezt és nem így!

Soha senkitől még ilyen kemény szavakat nem hallottam, ennyi megvetést a hatalom embereivel szemben, ennyi bolond szabadelvűséget, mint ezen az estén, miközben az Al Azhar diákjainak szavait hallgattam, aki nem ismert félelmet, vagy nem tudta, mi az a hatalom. Azt mondotta, emlékszem, nagy megrökönyödésemre, hogy három nagy szenvedély van: az alkohol, a szerencsejáték és a hatalom. Az első kettőből még valahogy ki lehet gyógyulni, a harmadikból azonban nem. A hatalom egyúttal a legnagyobb bűn is. Miatta öldösik egymást az emberek, miatta pusztulnak, miatta veszítjük el emberi ábrázatunkat. Ellenállhatatlan, mint a varázskő, mert erőt ad. Ő Aladdin lámpásának szelleme, amely minden ostobát kiszolgál, aki birtokolja. Elkülönülten nem képvisel semmit; együttesen a világ végzete. Tisztességes és bölcs hatalom nincs, mert a hatalomvágy határtalan. A hatalom embereit a gyávák bujtogatják, a talpnyalók buzdítyják, s a gazemberek tartják fenn; s a hatalom önmagáról vallott elképzelése mindig szebb az igazságnál. Minden embert ostobának tart, mert az emberek elleplezik színe előtt valódi gondolkodásukat, önmagának pedig jogot formál arra, hogy mindentudó, és az emberek ezt elfogadják. Senki, aki hatalmon van, nem eszes, mert az eszes is hamar elveszíti ítélőképességét, és senki sem türelmes, mert gyű-

löli a változást. Nyomban örök törvényeket, örökkévaló elveket, örök berendezést alkotnak, s a hatalmat istenhez fűzve saját uralmukat szilárdítják meg. És senki meg nem dönthetné őket, ha más hatalmasokra nem jelentenének akadályt és fenyegetést. Mindig egy és ugyanazon módon döntenek meg őket, azzal a magyarázattal, hogy erőszakot követtek el a nép ellen, pedig mindannyian erőszaktévők, s ámulással vádolva őket az uralkodó ellen, holott ez eszük ágába se jut. És senkit ez még soha észre nem tértített, mindannyian úgy törnek a hatalomra, mint ahogy az éjszakai lepkék a gyertya lángjába rohannak. Hát ahány boszniai váli volt, nem mind egy szálig börtönbe került, számúzták vagy leöldösték őket? S velük együtt egész kíséretüket. De mindig újak jönnek, s hozzák a kíséretüket, s megisméltik elődeik ostobaságait, mert másképp nem tudnak cselekedni. S így megy ez körbe-körbe, szüntelenül. Kenyér nélkül meglehet a nép, hatalom nélkül semmiképpen. A hatalmasok a nép testén elősködő kór, akár a fekélyek. Ha egyik kelés leválik, másik nő a helyébe, tán még förtelmesebb. Nem lehettek el nélkülünk, mondják nekünk, ha mi nem vagyunk: elszaporodnának a zsványok, ellenség támadna ránk, felfordulás keletkezne az országban. De ki tartja fenn az országot, ki táplálja, ki védelmezi? A nép. Ők pedig birsággal sújtanak bennünket, büntetésekkel; bezárnak, leöldösnek. S még kényszerítik is a fiainkat, hogy ezt cselkedjék. Nélkületek ők nem lehetnek, nektek muszáj velük lennetek. Ők kevesen vannak, mi sokan. Ha csak a kisujjunkat mozdítjuk, ahányan mi vagyunk, már nincsenek is a ronda férgek. S meg is fogjuk tenni, agyonhajszolt testvéreim, mihelyt felnövekednek az igazi emberek, akik nem fogják megengedni, hogy vérszívó vámpírok üljenek a nyakukon.

Akkor kimentem a dzsámiból, miközben zavartan léptem a tátott szájjal hallgató, szegény, ringyes-rongyos népség lábára, akik visszafojtott lélegzettel hallgatták a lázítás eme lángoló szavait.

Honnan vesz ennyi bátorságot?

Hazafelé menet úgy botorkáltam a macskaköveken, mint a részeg, s még mindig alig hittem a fülemnek. Hogyan merészelt így beszélni, s hogyan merték az emberek hallgatni?

Csodálkozva, zavartan mondtam el mindent a feleségemnek, Tijanának. — Biz' isten, bátor fickó — mondotta lelkesülten. De egyben lelkesre kötötte, ne menjek többé a dzsámiba. Talán attól tartott, hátha megcsömörlök a hallgatástól.

És íme, az ifjú, akiről oly sokáig ébren gondolkoztam, álmomban pedig álmodoztam, most itt áll előttem, testestől-lelkestől, könyvvel a kezében, s figyelmesen néz rám.

— Ismerjük tán egymást valahonnan? Találkoztunk már valahol az életben?

— Hallottalak egyszer, a dzsámiban.

— S azelőtt?

— Nem mondhatnám.

Tagadtam a véletlen találkozást, féltem az esetleges veszélytől.

— Verseket írsz? Énekelsz? — állt el a találkozás firtatásától. — Kinek? És miért?

— Magamnak. Semmiért.

— Mint a csalóány?

— Hát szabad másként?

— De te ember vagy.

Neki nem tudtam csak úgy, bármit válaszolni, minden gondolata a lázadásra irányult, s mindennek azt kellett szolgálnia. Jól emlékszem mindenre, amit a dzsámiban mondott, s legszívesebben erre fordítottam volna a beszélgetést. Arra gondoltam, mennyire csábítóbb az elragadtatása s mennyivel szebb a bátorsága mindannál, amit mondott. Meg akartam kérdezni, vajon erőszakkal jussunk a szabadsághoz? Hát a rosszal szemben rosszat alkalmazzunk? S ki fogja ezt a másik rosszat kiirtani? És hogyan feledjük el?

De ha ezt mondom, meggyűlöl engem, megvet.

Inkább a költészetnél maradok. De mit mondjak?

Itt is egyedül vagyok, itt is hibás vagyok, és itt is megbontom a tömör sort, amely szilárd, miként a fal.

Azt mondtam, közeledve hozzá és elkülönülve tőle, hogy béklyózatlan és elfojtottan érezzük magunkat, még akkor is, ha nem vagyunk lázadók. Elegendő az, hogy gondolkodunk. Az ember azonban nemcsak annak érzi szükségét, hogy gondolkodjék, hanem annak is, hogy szóljon, sőt nagyobb szükségét érzi annak, hogy szóljon, mint hogy gondolkodjék. Így kiürül s megszabadul a feszültségtől. A szó a fölössé vált vér kiömlése, szabadulás a kín terhétől, a szabadság látszata. A szabadságnak ápolnia és serkentenie kellene a szót, nem pedig elfojtania. A beszéd, vagy még helyesebben a szitkozódás ünnepeit kellene megrendezni, akár az éneklés, az imádkozás, mint a tisztulás jelenségeit. Így teszik ezt egyes afrikai törzsek, s ebben sokkal okosabbak, mint mi vagyunk, s az is lehet, hogy sok minden másban is. Jutalmakat, kitüntetésekkel kellene adni a szitkozódásért. És a költészetért is, mert ez ugyanaz. S meg kellene parancsolni, hogy az ünnepeken minél több ember megjelenjék és meghallgassa. Később aztán könnyebben hordoznák elkerülhetetlen terhüket.

— Hát valóban elkerülhetetlen?

Szélesebben élébe akartam tárnai a mulattató képet, ugratni szerettem volna, miközben kiagyaltam, mi mindent lehetett volna a szitkozódók, üvöltözők, csúfondároskodók eme pompás gyülekezetéből alakítani, akik gusztlák és tamburák kíséretében, dobszó mellett járkálnak ide-oda, ülnek s az egekbe kiáltoznak, a földet döngetik, Ramiz azonban a szavamba vágott, s félbeszakította gyönyörítas túlzásomat, olyan pillanatban, amikor nem tudtam egyetérteni vele, de magam sem vettem nagy súlyt arra, amit beszélek.

— Hát valóban elkerülhetetlen az a teher?

— Attól tartok, hogy az.

— Nem, nem az. Az emberek le fogják vetni magukról a nyakukba kényszerített terhet, s nem engedik félrevezetni magukat azzal, hogy csupán megkönnyítik. S minél súlyosabb a teher s minél kevesebb a vigasztaló szó, annál közelebb a nap, amikor megszabadulunk tőle.

— S ki fogja ezt megcselekedni?

— A nép.

— A nép pusztá szám, szétszórt erő. Nincsen egységes célja, s a közvetlen hasznon és félelmen kívül semmi közös vonás nincs benne. Megosztottak vagyunk. Ha veszély fenyeget, egyik falu nem siet a másik segítségére. Mindegyik abban reménykedik, hogy a veszély elkerüli.

Csóválta a fejét, nem értett egyet velem.

— A nép csak akkor szétszórt erő, ha nem látja a közös célt, sem tartós használ. Ha ráébred, ha meggyőződik róla, mindenre képes. Először el kell kergetni azokat, akik uralkodnak.

— Mondjuk, hogy ez is lehetséges. De valakinek vezetnie kell a népet, el kell oszlatnia a félelmét, fel kell készítenie az áldozatokra, hogy elvezethesse a győzelemre.

— Hát ez lehetetlen?

— Ebben az esetben a vezetők tekintélyt és érdemet szereznének maguknak. S mi történnék? Érdemeikből kezdenének élni, minden egyes nappal egyre nagyobbak lennének, tekintélyük hatalommá alakulna át. Így aztán a régi helyett új és talán még rosszabb hatalmasságot kapnánk. Ez a hatalom története ösidők óta. Minden megismétlődik, a lelkesedéstől kezdve az erőszakig, a nemességtől a zsarnokságig, kezdetől fogva mindörökké.

Elnevette magát, úgy tetszik, kissé szemrehányóan.

Nem értett egyet kishitű sejtelmeimmal, hisz a népnek abban a képességében, hogy maga rendezze el az életét, úgy, amint az legjobban megfelel számára, s hogy széttöri a bűvös kört, amelyben a hősből zsarnok lesz. Hősök nélkül semmit sem lehet elérni, a hősök a göröngyök, melyeket magával sodor a hógörgeteg. Csak éppen nem szabad megenykedni, hogy bemocskolják a tulajdon dicsőségüket. A régi rómaiak száműzetésbe küldték hőseiket, s így őrizték meg halhatatlanságukat. Ha ez az eljárás tán túlságosan kegyetlen, mi ahhoz az elfoglaltságukhoz téríthetnénk vissza hőseinket, ahonnan jöttek.

Azzal a gondolkodásommal sem tudott egyetérteni, hogy a szónak vigasznak és tehermentesítésnek kell lennie, mert ez végeredményben a vereség bevallása. A szónak lázadásnak és harcba szólításnak kell lennie mindaddig, amíg a világon rossz van. Másként csak hazugság, mákony, s az emberek rózsás álmokat fognak álmodni, akár csak a boldogtalan Szeid Mehmed, s hadd sodorjon el mindent a zavaros áradat.

Honnan nyerte a szilárd hitet, amely egyáltalán nem törődik a hihetőséggel? Olyannyian reménykedtek, de nem érték meg a beteljesülést. De az újonnan érkezők ismét reménykednek. Az emberi remény erősebb a tapasztalatoknál, nem tudja megingatni más sikertelensége.

Vajon mindent elfogad, akármi is érheti s elfogadja még a halált is? Nem tudom, hogyan fogadhatja el a halált, talán csak rajongása fogadja el azt mint a tény egy részét. Vagy nem gondol rá. Ő ezt is teheti, mert mindent tehet magával.

Gondol-e vajon valami másra is? Van-e családja, melyet megkíván néha, barátja, akivel hétköznapi dolgokról beszélget, kedvese, akivel a szerelemről suttog? Vagy örökké felgyulladt tűz, amelyik ég és elég, miközben megfélelkezik más, közelebbi melegségről?

Megkérdeztem ezt tőle, hogy félbeszakítsam a beszélgetést, amelyet olyan dolgokról folytattunk, melyeket tisztetek, de meg nem értek.

Karon fogott, és átvitt a másik, üres szobába. Attól nem félt, hogy a dzsámi szószékéről hangosan beszéljen olyan dolgokról, amelyekről mások gondolkodni sem mernek, de önmagáról csak suttogva tudott beszélni, esetleges harmadik nélkül, ha az elszunnyadt Szeid Mehmed netalántán felébred.

Van barátja, mondotta halkan, s nem is egy, örül, ha barátokat szerezhet, s fáj, ha ott hagyja őket, és egyet sem felejt el, velük biztonságosabbnak érzi magát. Mi ketten is barátok lehetnénk, de szeretné, ha megváltoznék, ha emberré válnék, ami vagyok is, de nincs bátorságom, hogy ezt ki is nyilvánítsam. Meg tudna szeretni így is, ilyenként, mint jószágos, de gyámoltalan embert, de egyúttal tisztelni nem tudna. Ez pedig csupán fél barátság.

Van egy lány is, akit nagyon szeret, és sajnálja, hogy hosszabb időre el kell válnia tőle, és így szerelmük örökös várákozássá válik. De ha nem úgy lenne, nem volna az, ami. Ha pedig mindent faképnél hagyta és visszatérne a falujába, hogy tanító legyen, hogy a kertjében rózsát ültessen, avagy krumplit kapáljon, többé igazi szerelemre sem lenne képes, s talán a lányt okolná azért, mert álmairól lemondott. Mindezt megmondta a lánynak, s rábizta a választást. És a lány a várákozást választotta. Nehéz, viszont szép.

Amikor esténként hazatár a dzsámiból, behunyja szemét, s eltűnődve mereng szegényes szobájában, elmeséli álmai lányának, mit beszélt az embereknek, hogy milyen szomjas lélekkel hallgatták szavait. (Én pedig csúful arra gondoltam, noha meghatott ez az ifjú ártatlanság, hogy az a távoli lány, talán a várákozástól fáradtan, esetleg valamelyik közelebbi vagy hétköznapi fiatalemberrel, megszokottabb s hétköznapiabb dolgokról suttog az éjben, mint amilyen a szegények boldogulásáért indított kilátástalan harc.)

Családja is van, özvegy édesanyja, férjes húga, meg fivére, a kovácmester, aki özvegy édesanyjával él. Édesapja elesett a dubicai csatában, ő pedig az Al Azharban tanult, s úgy tartotta fenn magát, hogy gazdag, de ostoba diákokat tanított. Sok keserűséget kellett akkor nyelnie, épp elég megaláztatást tűrnie, untig eleget látott a gazdagok haragjából s a szegények szenvedéseiből ahhoz, hogy eljusson a meggyőződésig: rosszul rendezték be ezt a világot.

Igaz, hogy mindezt már előbb is tudta, mert ehhez nem kell sok ész, de életútját egyszerre ismerte fel, egy csapásra, mintha villámfény árasztotta volna el. Mindezt a hamzevi kolduló szerzetesrend egyik derzise tárta fel előtte. Irányítókra nincs szükség, sem uralkodókra, sem államokra; mindez nem egyéb erőszaknál. Elegendők az emberek, akik mindent megbeszélnek, egyszerű emberek, akik munkájukat végzik, s nem akarnak mások felett uralkodni, s azt sem engedik, hogy fölöttük bárki is uralkodjék, és elegendő az isteni kegyelem, amely segítségükre siet. A dervist megölték, szavai azonban megmaradtak benne. Minden, isten kegyelmén kívül, az embereknek elegendő az, amit egymás közt el tudnak rendezni.

Jó neki, mert másként nem lehet. Nem mindig könnyű, de már megszokta a nehézségeket, a szidalmak nem érdeklik, a tömlő megszokott baj, a verés bántó, de ő fiatal, kibírja. Nehezebb, ha az édesanyjára gondol, a fivérére, a kedves lányra, a házi tűzhely melegére és a jóízű beszélgetésre, amilyenben már évek óta nincs része. De elűzi magától ezeket a gondolatokat, nem enged meg magának gyengeséget.

Szeretné, ha itt barátot találna. Nem híveket s nem követőket, van abból; hanem igazi barátot, akivel másként beszélgetünk, és akit másként hallgatunk, mint a többi embert, bármilyen kedvesek is a szívünk-

nek. A barátságot nem csináljuk, az úgy támad, keletkezik, akár a szerelem. Örülni fog, ha barátok leszünk.

Kezet nyújtottam neki, szíven ütött a féelme a magánytól, s az a szükségérzet, hogy más emberhez kapcsolódjék. Nem lesz hűtlen az eszméjéhez, néha azonban hűvös és üres maradhat mellette. Nem sokat segít rajta a barátságom, de úgy szolgálhat neki, mint benső menedékhely.

Kimentünk az utcára.

Meghívtam, látogasson el a házukba, egyszerű emberek vagyunk, mondtam, s tőlünk telhetőleg igyekezni fogunk, hogy jól érezze magát nálunk. Elhallgattam, hogy ebédre is meg fogjuk hívni, jobb így. Nem mondhatnám, hogy gyakran eszik.

Így aztán a megszokott beszélgetés kedvéért elfelejtkeztem az óvatosságról, amellyel fogadtam.

Különös fiatalember. Nagyszerű ember lesz belőle, ha nem jár sikerrel abban, amit szeretne; rettentő, ha sikerrel jár. Később is büszke lennék tiszta gondolatomra, ha már réges-rég folt esnék rajta. Most az erőszak ellen van, de a szabadság nevében meghonosítja. Most a szabadság mellett van, de el fogja fojtani, a hatalom nevében. Kegyetlenül fog harcolni a meggyőződéséért, azzal a hittel, hogy nemes harcot folytat, s nem tudja, hogy embertelenné vált. Legádázabb ellensége lesz egykori önmagának, s talizmánként fogja őrizni hajdani rajongásának eldurvult képét. Ha pedig nem jár sikerrel, mint annyian mások, s ha most az egykori rajongók útját szegik, balsikere többet tesz majd, semmint győzelme tenne. Az emberek megőrzik lelkükben megható áldozatának emlékét és az eszmét, amiből nem lett valóság. És csodálatosképpen, amit az ember bármiből is megtehet: hogy megkísérel valamit, de nem jár sikerrel.

Így aztán életben marad a vágy és a hit, hogy egyszer eljön majd a megálmodott mennyország, és ezzel a vággyal könnyebben él az ember. Ha a próféták kiábrándítanak, az álmok megfakulnak. A prófétáknak hamarabb kell meghalniuk, mielőtt még bármit is sikerül megvalósítaniuk. Elegendő, ha még egyszer felelesztik a régi reményt. Ugyan mért oltanák el olyan cselekvéssel, amely csalódást okoz? Lehetséges, hogy még hosszú-hosszú időnek kell eltelnie, hogy a lelkekben elegendő maktatlan szépség halmozódjék fel, és így az emberek, megtisztultan, megvalósíthassák az ősrégi álmot.

Kijózanított a megeredt eső, kiúzta fejemből a zavaros gondolatokat, melyekkel más elragadtatása ellen védekeztem.

Hazasiettem, s útközben nem akartam kikerülni a járókelőket. De megbántam könnyelműségemet, amikor egyszer csak Avdaga szerdárt pillantottam meg, amint ott állt egyik eresz alatt. Arra gondoltam, visszafordulok, semmi szükségem erre a találkozásra, azt se bánom, hogy mit gondol, mért futok meg előle.

Megálltam, s megint folytattam utamat, elkapott a merészség, s úgy mentem feléje, mint béka a kígyó torkába.

Nyájasan fogadott.

— Gyakran jársz a könyvtárba.

— Merhaba, Avdaga! — üdvözöltem barátságosan.

— Mindennap látlak.

— Elég időm van. De úgy látszik, neked is.

— Nem tudtam, hogy Ramizzal barátkozol.

— Ma találkoztunk először — füllentettem.

— Még hogy először! S miről beszélgettetek?

Meséltem neki Ramiz családjáról, a lányról, akit szeret, vágyakozásáról az igazi barátra, s mindarról, ami Avdaga szemében mérhetetlen butaság.

— S csak erről beszéltetek?

— Mi másról kellett volna még beszélünk?

— Azt nem említette, amiről a dzsámiban szokott beszélni?

— Nem tudom, miről beszél a dzsámiban. Mért kérdezed?

— Csak úgy mellesleg.

Esőcseppek gördülnek le az orrán. Biztosan nekem is. Könnyebben érzem magam, nem félek, nevetségesnek látom.

— Avdaga, tán a szükség hajt rá, hogy így ázzál az esőben? A fivéred után szép birtokot örököltél, gondoltam, abba fogod hagyni a foglalkozásodat. Nem tudom hinni, hogy szereted azt, amit csinálsz.

— Én szeretem azt, amit csinállok.

— Hát nem tudom. Fárasztó lehet.

— Van erőm.

— És csúf mesterség.

— Csúf? Miért csúf?

— No jó, mondjuk, különös. Mit érdekel az, hogy mit csinálnak az emberek?

— Érdekel. Sok gazember van a világon.

— Több tán a gazember, mint a jó ember?

Úgy nézett rám, mintha csodálkozna a kérdésemre. Annyira meglepett képet vág, hogy tudom, mit gondol, még ha nem is mond semmit. Hát persze, hogy több a gazember, s ha ő nincsen, az egész világot uralmuk alá hajtánák. Neki tudnia kell, hogy az emberek mit művelnek, mit beszélnek, mit gondolnak, s hogy ne találkozzanak; az volna a legjobb, ha mindent betiltanának. Mért utazgatnak az emberek, mért mennek más városokba, mért üldögélnek a kafanákban, mért beszélgetnek, mért sugdolóznak, s mért mennek el hazulról? Ha tehetné, mindent bezűntetne, mivel azonban nem teheti, nem marad más hátra, mint hogy éberen őrködjék az élet fölött s bizalmatlan legyen mindenkivel szemben, aki él és mozog. Ő a világ legaggódóbb és legfelelősségteljesebb embere, s lelkiismeret-furdalás gyötri minden miatt, amit előre nem láthat és amit megelőzni nem tud. Minden rosszat pedig csak akkor akadályozhatna meg, ha valamennyi embert bezárná. Sajnos, senki sem tudja őt megérteni.

De mindezt nem volt érdemes nekem magyarázgatnia. Csak ennyit mondott:

— Ha megint találkozol Ramizzal, jól jegyezd meg, mit mond.

— Nem fogok találkozni vele.

— Mondom, ha találkozol vele. Keresni fog, egész biztos. Egy húron pendültök, csak éppen te félsz.

— Tudod mit beszél, tudod kit fog keresni, mért van akkor rám szükséged? Tán Dzsemal Zafrania parancsolta ezt neked?

— Semmi közöd hozzá, ki parancsolta.

— Mondd, Avdaga, kérlek, ha megparancsolnák neked, hogy tartózz-

tass le engem, egész biztosan engedelmeskednél, habár jól tudod, hogy nem vagyok vétkes.

— Senki sincs vétek nélkül.

— És ha megparancsolnák, hogy ölj meg engem, te engedelmeskednél. Miért, Avdaga?

— S mért ne engedelmeskednék?

— Allahamanet, Avdaga! Isten áldjon!

— Ramizről kérdeztelek. Mért nem válaszolsz?

— Én téged kérdezlek: miért? Te engem kérdezel: miért? És csak így kérdezzeljünk egymást és csodálkozunk. Allahamanet, Avdaga, Isten legyen segítségünkre, neked is, nekem is.

— Biz' isten, neked nagyobb szükséged van a segítségére — mondotta eltűnődve.

Mindketten bőrig áztunk, mialatt ezt a nevetséges beszélgetést folytattuk.

Csuka Zoltán fordítása